

מוסר דאונטולוגי או טלאולוגי?

ד"ר חזות גבריאלי

וְכַל אֲשֶׁר יִגַע עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלָל חָרֵב אוּ בְמֵת אוּ בְעֵצֶם אָדָם אוּ בְקֶבֶר יִטְמָא שְׂבַעַת יָמִים (במדבר יט, טז)

'בחלל חרב או במת', אף המת בכלל חלל והרי הכתוב מוציא מכללו לעשות את הפורש הימנו כמוהו דברי רבי יאשיה רבי יונתן אומר אין המת בכלל חלל לפי שמצינו שלימד על המת בפני עצמו ועל החלל בפני עצמו. (ספרי במדבר, פיסקא קכז, ד"ה 'בחלל חרב')

בפסוק שמובא למעלה מצויה ההלכה של 'חרב הרי היא כחלל'. חרב אשר נהרג בה המת נחשבת בעצמה אבי אבות הטומאה (ולא רק אב הטומאה), והנוגע בה נעשה בעצמו אב הטומאה. חז"ל מסבירים (ראו ספרי חקת פ' קכז, וגם פיהמ"ש לרמב"ם אהליות פ"א מ"ב) כי הלכה זו נלמדת מן העובדה שביחס לטומאת מת ההלכה אינה מבחינה בין מי שמת ממכת חרב לבין מי שמת בכל צורה אחרת. לכולם יש דין אבי אבות הטומאה. מדוע דווקא 'חלל חרב'? מכאן שחרב הרי היא כחלל.

המדרש שלמעלה פותח בקביעה שלפיה המושג 'חלל' כולל בתוכו את המושג מת. 'חלל' לפי זה הוא סוג של חומר מת (החיים חוללו על ידי המיתה). הקדושה שבהם הפכה לחולין). מת שלם הוא מציאות ספציפית שמורכבת מסוג ה'חומר' הזה, ולכן ה'מת' נחשב כפרט אשר יצא מן הכלל (= 'חלל'). תפיסה כזו באופן טבעי מפנה את תשומת ליבנו למידת 'דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד'.

ר' יאשיה סבור כי ההוצאה של הפרט נועדה כדי לעשות את הפורש ממנו כמותו. ברם, זה אינו יכול להיות שימוש במידת 'דבר שהיה בכלל', שהרי במידה זו היוצא מן הכלל יצא ללמד על הכלל, ולא על עצמו, וכאן הלימוד הוא על הפרט שיצא.

לפנינו שתי אפשרויות להבין את פשר הביטוי 'פורש': פרישה טכסטואלית, כלומר לפרט שפרש (=שיצא) מן הכלל או פרישה פיסית, כלומר האיבר שפרש מן המת. לפי האפשרות הראשונה, נראה שיש כאן דרשה של 'דבר שהיה בכלל' שיצא ללמד על הכלל. לפי האפשרות השנייה, זוהי השוואה בין האיבר הפורש לבין המת שממנו הוא פרש, השוואה מבוססת על מידת היקש.

היקש ו'דבר שהיה בכלל' הן מידות קרובות. בשני המקרים אנו משווים את הפרט לכלל, בין אם זה נוצר מהיקש ובין אם מציאה של הפרט מהכלל כדי ללמד על הכלל. המקרה שלנו מיוחד: הפרט והכלל מופיעים ברשימה באותו פסוק, ולכן ניתן להשוות ביניהם הן באמצעות מידת 'דבר שהיה בכלל' והן באמצעות היקש.

ההבדל בין ר' יאשיה לבין ר' יונתן אינו מתחיל מדרשות הפסוקים אלא מהבדל בתפיסת המושג 'חלל', ששורשו בהבנה מהו חילול של האדם, או של החיים. לפי ר' יאשיה ה'מת' כלול ב'חלל', שכן לשיטתו 'חלל' הוא סוג של חומר. לפי ר' יונתן 'חלל' הוא רק מת בחרב (ולא כל מת).

הבחנה זו מובילה אותנו לשני סוגי מוסר, מוסר דאונטולוגי (של רצון ומעשה) וטלאולוגי (של תכלית, או תוצאה). ר' יאשיה רואה במיתה מצב שלילי, וההריגה אינה מוסרית מפני שהיא מובילה למצב שלילי. זהו מוסר טלאולוגי. לעומת זאת, נראה שר' יונתן דוגל דווקא במוסר דאונטולוגי, והשליליות היא במעשה הרצחיה כשלעצמו.

הגרי"ז בחידושו (סטנסטיל) לנזיר כא, מוכיח כי גישת התורה היא דאונטולוגית ולא טלאולוגית. הגמרא אומרת שמי שחשב לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה חייב כפרה. הגרי"ז מסביר שהוא עבר עבירה גמורה ויש חידוש מיוחד שפוטר אותו מעונש. זוהי תפיסה דאונטולוגית, שכן מעשה העבירה הוא הקובע. פשט הגמרא מתפרש דווקא באופן טלאולוגי, שכן מדובר על כפרה בעלמא (על מחשבה לא רצויה) ולא על מעשה עבירה ממש. להרחבה ראו ר' אלחנן וסרמן הי"ד, 'התשובה', בתוך ספרו קובץ מאמרים.

להערות ולרכישת ספרי 'מידה טובה': hazutg@gmail.co.il